

دانشکده علوم انسانی
گروه فقه و حقوق اسلامی

پایان نامه

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد
الهیات و معارف اسلامی - فقه و مبانی حقوق اسلامی

بررسی ملاک حبس در فقه امامیه و حقوق ایران

استاد راهنما :

دکتر بمانعلی دهقان منگابادی

استاد مشاور :

دکتر علی تولائی

پژوهش و نگارش :

ناهید مطبوع

مهر ۹۰

پایگاه اطلاعات علمی ایران

تقدیم به:

آنان که محبتشان بی دریغ و همراهیشان همیشگی است:

پدر عزیزم و مادر مهربانم

و

همسرم

که بودنش، معنای زندگی است

قدردانی و تشکر

سپاس خداوند را بر آنچه از وجود مبارکش به ما شناسانده و بر آنچه از شکرش به ما الهام فرموده و بر آن درهای دانش که به پروردگارش بر ما گشوده است. پایان نامه حاضر در سایه رهنمودهای بی شائبه و توجهات بی دریغ استاد بزرگوار و ارجمند جناب آقای دکتر بمانعلی دهقان منگابادی (استاد راهنما) و توصیه های ارزنده استاد محترم جناب آقای دکتر علی تولائی (استاد مشاور) نگارش یافت. از این رو بر خود فرض می بینم در همین آغاز از ایشان نهایت سپاس و تشکر را داشته باشم.

چکیده

جرم و جنایت از ابتدای خلقت و در تمامی اعصار وجود داشته است، از همینرو بشر در صدد مجازات به فرد مجرم و گرفتن انتقام از جانی برآمد. با توجه به سیر تکاملی بشر و گسترش جوامع، اشکال مقابله با جرم و شیوه‌های سزادهی نیز بتدریج تکامل یافت.

حبس یا زندان نیز یکی از شیوه‌های برخورد با مجرم و استیفای حقوق فرد و جامعه است که میتوان گفت در میان تمام ادیان و تمام فرهنگها، جایگاه خود را داشته است. این نوع مجازات در دین مبین اسلام و فقه آن، مشروعیت داشته و در موارد محدودی بهکار برده میشود.

مجازات حبس نیز از ابتدا تا کنون تغییراتی را به خود دیده است و با توجه به روند تغییرات جوامع، جای خود را در میان سایر مجازاتها تا جایی باز کرد که امروزه به یکی از شیوه‌های مجازاتی شایع تبدیل شده است و قوانین کشور ما نیز که بر اساس دستورات اسلام و بر پایه فقه اسلامی پی ریزی شده از این قاعده مستثنی نیست. فراوانی کاربرد این مجازات و آثار زیانبار آن، چنان نمودی در جوامع پیدا کرده که حقوقدانان معاصر بر خلاف دو سدهی پیش، در صدد راهی برای حذف این مجازات از چرخهی مجازاتها شده‌اند.

در این تحقیق سعی شده است با توجه به مبانی فقهی امامیه و بررسی موارد حبس در فقه و حقوق ایران، و نظریه‌های جرم‌شناسی در قلمرو کیفر سالب آزادی، ملاک حبس و نظریه‌های راهبردی در زمینه حبس زدایی، با تکیه بر مبانی فقهی و حقوقی اسلامی، مورد بحث و بررسی قرار گرفته و در جهت اصلاح قوانین، پیشنهاداتی مطرح شده است.

کلمات کلیدی:

جرم، حبس، مجازات، تعزیر، حبس ابد، مجازاتهای جایگزین.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
#۱	کلیات
#۲	۱- تعریف مساله
#۳	۲- بسترینه تحقیق
#۴	۳- ضرورت و اهداف تحقیق
#۵	۴- فرضیه های تحقیق
#۵	۵- روش تحقیق
#۷	فصل اول = شناخت مجازات حبس
#۸	۱-۱ مفهوم حبس « زندان »
#۸	۱-۱-۱ حبس در لغت:
#۱۰	۱-۱-۲ حبس در اصطلاح حقوقی
#۱۰	۱-۱-۳ حبس در قانون:
#۱۱	۲-۱ مبایر مشروعیت زندان در اسلام
#۱۱	۱-۲-۱ مبایر مشروعیت زندان در آلت قرآن
#۱۷	۲-۲-۱ مبایر مشروعیت زندان از دیدگاه روایت (سنت)
#۱۸	۳-۲-۱ اجماع فقها بر مشروعیت زندان
#۱۸	۴-۲-۱ مشروعیت زندان از دیدگاه عقل
#۱۹	۳-۱ تاریخچه زندان
#۱۹	۱-۳-۱ زندان در اسلام
#۲۳	۲-۳-۱ زندان در ایران
#۲۳	الف: زندان در ایران باستان:
#۲۵	ب: زندان در ایران پس از اسلام
#۲۷	۳-۳-۱ زندان در برخی کشورهای اروپایی و آمریکایی
#۳۱	فصل دوم: فلسفه مجازاتها
#۳۲	۱-۲ ماهیت مجازات

- ۲-۲ سیر تحول مجازاتها.....#۳۳
- ۱-۲-۲ مجازاتها و کیفیت اعمال آنها.....#۳۳
- ۱-۱-۲-۲ دوره انتقام (عصر قدیم).....#۳۴
- ۲-۱-۲-۲ دوره قصاص و دیات.....#۳۵
- ۳-۱-۲-۲ دوره جرایم عمومی.....#۳۶
- ۴-۱-۲-۲ دوره تعدیل و اصلاح مجازاتها.....#۳۷
- ۳-۲ اهداف مجازات.....#۳۷
- ۱-۳-۲ سزا دادن (انتقام و تشفی).....#۳۸
- ۲-۳-۲ ترساندن (ارعاب).....#۴۰
- ۱-۲-۳-۲ نهنگی عام:.....#۴۰
- ۲-۲-۳-۲ نهنگی خاص:.....#۴۱
- ۳-۳-۲ اصلاح مجرم (بازسازگار کردن).....#۴۲
- ۴-۲ هدفها و کارکردهای مجازات زندان.....#۴۳
- ۵-۲ انواع مجازات ها.....#۴۴
- حدود:.....#۴۵
- قصاص.....#۴۶
- دلت.....#۴۷
- تعزیرات.....#۴۷
- مجازات های بازدارنده.....#۴۸
- فصل سوم: موارد حبس در فقه امامیه.....#۵۱
- ۱-۳ حبس در فقه امامیه.....#۵۲
- ۱-۱-۳ تقسیم بندی حبس بر حسب مدت زمانی.....#۵۳
- ۱-۱-۱-۳ حبس مؤبد:.....#۵۳
- ۱-۱-۱-۱-۳ حبس ابد ممسک، آمر و مکره به قتل.....#۵۴
- ۲-۱-۱-۱-۳ زن مرتده.....#۵۶
- ۳-۱-۱-۱-۳ سرقت در مرحله سوم.....#۵۷

- #۵۸۴-۱-۱-۱-۳ زنای با محارم.....
- #۵۹۲-۱-۱-۳ حبسهای موقت (غیر مؤبد).....
- #۵۹۱-۲-۱-۱-۳ حبس مدیونی که وضع وی از نظر اعسار و افلاس روشن نیست.....
- #۶۲۲-۲-۱-۱-۳ حبس کفیل در صورت امتناع از احضار مکفول.....
- #۶۴۳-۲-۱-۱-۳ حبس فراری دهنده قاتل.....
- #۶۶۴-۲-۱-۱-۳ حبس مرد ایلاء کننده.....
- #۶۷۵-۲-۱-۱-۳ حبس شاهد زور (دروغ گو).....
- #۶۸۶-۲-۱-۱-۳ حبس شرکای در قتل.....
- #۶۸۷-۲-۱-۱-۳ حبس مدعیعلیه تا زمان اثبات عدالت شهود.....
- #۶۹۸-۲-۱-۱-۳ حبس کردن فردی که موی سر زنی را بتراند.....
- #۷۰۹-۲-۱-۱-۳ حبس فرد متهم به قتل.....
- #۷۳۱۰-۲-۱-۱-۳ حبس کردن عالم فاسق و طیب جاهل.....
- #۷۴۱۱-۲-۱-۱-۳ حبس کردن مرد تازه مسلمانی که نیش از ۴ همسر دارد.....
- #۷۵۱۲-۲-۱-۱-۳ حبس قاتل تا زمانیکه ولی دم دارای اهلیت شود.....
- #۷۶۱۳-۲-۱-۱-۳ حبس کف زن، جیب بر و شرور مهاجم.....
- #۷۶۱۴-۲-۱-۱-۳ حبس مدعی علیه زمانیکه از روی عناد سکوت کند.....
- #۷۷۱۵-۲-۱-۱-۳ حبس خائن در امانت، خورنده مال یتیم و شخص غاصب.....
- #۷۸۱۶-۲-۱-۱-۳ حبس در راستای بازداشتن از زنا و سایر محرمات.....
- #۷۹ فصل چهارم: موارد حبس در حقوق ایران.....
- #۸۰ ۱-۴ حبس در حقوق ایران.....
- #۸۱ ۱-۱-۴ حبس در قوانین.....
- #۸۱ ۱-۱-۴ حبس در قانون مجازات اسلامی:.....
- #۸۱ الف: جرایم ضد امنیت داخلی و خارجی کشور:.....
- #۸۲ ب: اهانت به مقدسات مذهبی و سوء قصد به مقامات داخلی:.....
- #۸۲ ج: سوء قصد به مقامات سیاسی خارجی:.....
- #۸۲ د: تهیه و ترویج سکه قلب:.....

- ه: جعل و تزویر #۸۳
- و: محو یا شکستن مهر و پلمپ و سرقت نوشته ها از اماکن دولتی..... #۸۴
- ز: فرار بی فراری دادن محبوسین قانونی و اخفای مقصرین..... #۸۴
- ح: غضب عناوین و مشاغل #۸۵
- ط: تخریب اموال تاریخی، فرهنگی..... #۸۵
- ی: تقصیرات مقامات و مأمورین دولتی..... #۸۵
- ک: ارتشاء و ربا و کلاهبرداری #۸۶
- ل: امتناع از انجام وظایف قانونی #۸۷
- م: تعدیات مأمورین دولتی نسبت به دولت..... #۸۷
- ن: تمرد نسبت به مأمورین دولتی..... #۸۸
- س: هتک حرمت اشخاص #۸۸
- ع: اجتماع و تبانی برای ارتکاب جرایم..... #۸۸
- ف: جرایم علیه اشخاص و اطفال..... #۸۹
- ص: جرایم ضد عفت و اخلاق عمومی..... #۹۰
- ق: جرایم بر ضد حقوق و تکالیف خانوادگی..... #۹۰
- ر: قسم بی شهادت دروغ و افشاء سر..... #۹۰
- ش: سرقت و ربودن مال غیر..... #۹۱
- ت: تهدید و اکراه..... #۹۲
- ث: ورشکستگی..... #۹۳
- خ: خیانت در امانت #۹۴
- ذ: احراق و تخریب و اتلاف اموال و حیوانات..... #۹۴
- ظ: هتک حرمت منازل و املاک غیر..... #۹۴
- ض: افتراء و توهین و هتک حرمت #۹۵
- غ: تجاهر به استعمال مشروبات الکلی و قمار بازی و ولگردی..... #۹۶
- ژ: جرایم ناشی از تخلفات رانندگی..... #۹۶
- ۴-۱-۱-۲#جسب در قانون مجازات جرایم زوهای مسلح..... #۹۷

- الف: جرایم علیه امنیت داخلی و خارجی.....#۹۷
- ب: جرایم بر خلاف تکالیف نظامی.....#۹۷
- ج: فرار از خدمت.....#۹۸
- د: گزارش خلاف واقع.....#۹۸
- ح: تقلب و دسیسه در امور نظام وظیفه و تصدیق نامه‌های خلاف واقع.....#۹۸
- ط: فروش و حیف و میل و واگذاری اشیای نظامی و اموال نیروهای مسلح.....#۹۹
- ی: سرقت اموال دولتی و نظامی توسط افراد نظامی.....#۹۹
- ه: آتش زدن و تخریب و اتلاف اموال و تأسیسات نظامی.....#۹۹
- و: سوء استفاده و جعل و تزوی.....#۹۹
- ز: ارتشاء، اختلاس، اخاذی.....#۱۰۰
- ک: استفاده غیرقانونی البسه رسمی یا علائم و نشانها و مدالهای نظامی.....#۱۰۰
- ۳-۱-۱-۴ قانون مبارزه با مواد مخدر.....#۱۰۱
- ۴-۱-۱-۴ حبس در قانون تجارت.....#۱۰۱
- ۵-۱-۱-۴ قانون نحوه اجرای محکومیت‌های مالی.....#۱۰۲
- فصل پنجم: ملاک حبس و مجازاتهای جایگزین آن.....#۱۰۳**
- ۱-۵ ملاک حبس:.....#۱۰۴
- ۱-۱-۵ ملاک حبس در فقه امامی.....#۱۰۴
- ۱-۱-۱-۵ حبسهای کفّری.....#۱۰۶
- ۱-۱-۱-۵ حبس حدی.....#۱۰۶
- ۲-۱-۱-۵ حبس تعزیری.....#۱۰۷
- ۲-۱-۱-۵ حبس احتیاطی (بازداشت موقت).....#۱۰۸
- ۲-۱-۵ ملاک حبس در حقوق ایران.....#۱۰۹
- ۳-۱-۵ تقسیم بندی زندان بر اساس آیین نامه سازمان زندانها و اقدامات تأمینی کشور:.....#۱۱۰
- ۱-۳-۱-۵ زندان به معنای اخص.....#۱۱۰
- ۲-۳-۱-۵ زندان به معنای اعم.....#۱۱۴
- ۱-۲-۳-۱-۵ انواع بازداشتگاه و افراد قابل پذیرش در آنها:.....#۱۱۴

- ۲-۵ معایب زندان:.....#۱۱۶
- ۳-۵ حذف حبس.....#۱۱۹
- ۱-۳-۵ محکومان مالی.....#۱۱۹
- ۲-۳-۵ بازداشت موقت.....#۱۲۰
- ۳-۳-۵ محکومان به حبس.....#۱۲۱
- ۴-۵ مجازاتهای جایگزین حبس.....#۱۲۲
- ۵-۵ جمع بندی و نتیجه گیری.....#۱۳۰
- ۶-۵ پیشنهادت.....#۱۳۴
- فهرست منابع:.....#۱۳۷

کلیات

۱- تعریف مساله

«حبس» در لغت به معنای سلب آزادی فرد است (و مترادف آن در قرآن، الفاظ «سَجَن»، «وَقَف»، «أَمْسَكَ» و «حَصَرَ» هستند)[□] که در اصطلاح به عنوان یک نوع مجازات، در راستای نظم عمومی و رعایت مصلحت همگانی و تأمین حقوق مردم به کار می رود.

«حبس»، نوعی مجازات است که علاوه بر استیفای حقوق افراد سعی در اصلاح و تربیت مجرم و کاهش جرم از جامعه را دارد. «حبس» دارای سابقه طولانی در تحولات کیفری بشر در طول تاریخ بوده تا جایی که تمام حکومت ها برای مجازات، تنبیه و تحقیر مجرمان به آن متمسک شده اند.

مجازات «حبس» در فقه اسلامی بر اساس مبانی عدل و انصاف و در چارچوب مدون و مشخصی شکل گرفته است. این مجازات، صراحتاً در آیاتی از قرآن کریم[□] یاد شده و همراه با تمسک به «سنت»، «اجماع» و «عقل» مبنای مشروعیت آن در فقه اسلامی قرار گرفته است.

«حبس» در فقه اسلامی دارای اقسامی از قبیل: «حبس حدی»، «حبس تعزیری» و «حبس احتیاطی» یا «حبس تحقیقی» است. مراد از نوع سوم، «حبس» به منظور کشف حقیقت و یا جلوگیری از ورود آسیب های احتمالی به جامعه خواهد بود. از نظر مدت زمانی، «حبس» به دو نوع: «حبس مؤبد» و «حبس موقت» تقسیم می شود.

در راستای هدفی که این پایان نامه بر عهده دارد، یافتن پاسخ مستدل و مناسب برای پرسش 0

های زیر ضروری است:

۱. مجازات «حبس» در فقه اسلامی در چه جرائمی جایز دانسته شده است؟ وجه مشترک این

جرائم چیست؟

۲. با وجود تغییر شرایط و زمان زندگی بشری در عصر حاضر، چه شیوه بهتری برای اجرای

«حبس» با عواقب کمتر و بازدارندگی بیشتر وجود دارد؟

۳. کیفرهای جایگزین «حبس» در فقه اسلامی چگونه است؟

□ - فتحی بهنسی احمد، الموسوعه الجنائیه فی الفقه الاسلامی، دارالنهضة العربیه، بیروت، ۱۴۱۲ ه.ق، ج ۱، ص ۷۷.

□ - نک: مائده/۳۳، ۱۰۶؛ توبه/۵؛ نساء/۱۵.

اصطلاح «حبس» در مبحث اموال و مبحث جرم در فقه به کار می رود. اولی «حبس ملک» به معنای اباحه منفعت است که به دنبال کتاب وقف ذکر می شود. در تاریخ فقه اسلامی، کتاب الحبس بدین معنا به کار رفته است.^۱ «حبس» در فقه جزا یکی از رایجترین اقسام مجازاتها است که در ابواب و کتابهای «حدود»، «قصاص» و «دیات» بدان پرداخته میشود. در تاریخ فقه اسلامی پرداختن به مبحث «حبس» در باب خاص یا کتاب مستقل به طور محدود یافت میشود؛ به عنوان نمونه ابوداود سجستانی در کتاب «سنن»، بانی را به «باب فی الحبس فی الدین و غیره» اختصاص داده است.^۲ محمد بن مسعود عیاشی سمرقندی، عالم امامی متقدم کتابی با نام «حبس المحارب»، تألیف کرده بود.^۳ ابن دیری (د ۸۶۷ق)، فقیه حنفی فلسطینی ساکن مصر، کتاب «الحبس فی التهمة والامتحان علی طلب الاقرار و اظهار المال» را تألیف کرد.^۴

طبق بررسی در سایت اینترنتی پایگاه پژوهشگاه اطلاعات و مدارک علمی ایران هیچگونه سابقه تحقیقی، اعم از مقاله یا پایان نامه با این عنوان کشف نگردیده است. اکثر پایان نامهها و مقاله های مربوط به حبس، به بررسی حبس از جنبه های دیگری بسنده کرده اند و هیچ کدام در ارتباط با عنوان موضوع پیشنهادی این رساله به صورت منسجم نگاشته نشده است، به عنوان نمونه میتوان از پایان نامه های زیر یاد کرد: «جانشین های مجازات زندان در اسناد سازمان ملل متحد، حقوق ایران، فرانسه و انگلیس»، تألیف مهرداد اشراقی، «جرم حبس و توقیف غیر قانونی»، تألیف منصور پور محمدی، «جانشینهای مجازات زندان»، تألیف علی کرم جانی پور، «تاثیر زندان بر تکرار جرم»، تألیف سعید کرمی زاده.

^۱ - نک: مالک بن انس، المدونه الکبری، انتشارات سعادت، مصر، بی تا، ج ۶، ص ۹۷ و نجاشی احمد، رجال، چاپ

پنجم، مؤسسه نشر اسلامی، قم، ۱۴۱۶ ق، ص ۳۷۵.

^۲ - ابو داود، سلیمان، سنن، به کوشش سعید محمد لحام، دارالفکر، بیروت، ۱۴۱۰ ق، ج ۲، ص ۱۷۱.

^۳ - آقا بزرگ تهرانی، اندریعه، چاپ سوم، دارالاضواء، بیروت، ۱۴۰۳ ق، ج ۶، ص ۲۳۹.

^۴ - زرکلی خیر الدین، الاعلام، چاپ پنجم، دارالعلم، بیروت، ۱۹۸۰ م، ج ۳، ص ۸۷.

۳- ضرورت و اهداف تحقیق

شناسایی موارد و مصادیق «حبس» در فقه امامیه، استخراج ملاکی برای تعیین نوع «حبس» و تحلیل موارد اختلافی میان فقهای امامیه و مقایسه آن با قانون مجازات اسلامی و آرای حقوقدانان در این پژوهش مد نظر محقق قرار خواهد گرفت.

مروری بر اهم منابع فقهی نشانگر این حقیقت است که شارع مقدس مجازات «حبس» را به عنوان ابزار اصلی در کیفر مجرمان در نظر نگرفته و تنها از بعد ضرورت و پیشگیری به آن نگریده است. با جستجویی که در لوح فشرده معجم فقهی انجام گرفت، ۲۸ مورد از موارد مجازات «حبس» یافت شد که البته برخی از این موارد اختلافی است. بدون تردید، تحدید شرایط اجرای این مجازات و طبقه بندی آن از سوی فقها، به هدف دستیابی به آثار مثبت «حبس» از قبیل: کاهش جرم، اصلاح و تربیت مجرمان، احساس امنیت فردی و اجتماعی، ترس از انجام جرم در مرتکبین احتمالی، احقاق حق شهروندان، عدم تعرض به حقوق شخصی افراد و حفظ کرامت و آزادی افراد جامعه صورت گرفته است.

علیرغم این واقعیت، موارد حبس در قانون مجازات اسلامی به بیش از ۱۰۰ مورد میرسد که همین سبب آثار منفی چون: فاسد شدن زندانیان، پرداخت هزینه اضافی برای دولت، به هدر رفتن نیروی انسانی مجرم، از بین رفتن نیروی بازدارندگی، نابودی حس مسؤولیت و تنزل سطح سلامتی، جسمی و اخلاقی زندانی و خانواده او گشته و به یکی از معضلات حقوقی جامعه تبدیل شده، به گونه 0 ایکه مبحث «حبس زدایی» در حوزه جرم شناسی بیش از پیش مورد توجه حقوقدانان قرار گرفته است.

یکی از مواردی که امروزه باعث بروز بحران در امر زندان ها و گسترش غیر معمول «حبس» در سیستم قضایی کشور شده، بهره گیری از سیستم قضایی کشورهای اروپایی و نادیده گرفتن فتاوی فقها در این مهم است. مسلم است تعیین مجازات حبس برای انواع جرم ها از «قتل» تا «فروش غیر قانونی یک پاکت سیگار»، چیزی جز عدم کارایی مکانیزم حبس و فلسفه آنرا در پی ندارد.

تعیین عنوان جرائم خاص که مجازات «حبس» برای آن مقرر شده به صورت وضع قوانین خاص، و تعیین محدوده‌ی اجرای قانونی آن و اصولاً تشریح و تبیین چارچوب مجازات «حبس» به صورت مدون و ارائه‌ی راهکارهایی در راستای «حبس زدایی» در بستر آرای فقهی و یافتن مجازات‌های جایگزین مجازات زندان بر اساس مبانی فقهی، رسالتی است که این پایان نامه عهده دار است.

۴- فرضیه های تحقیق

آنچه که تحقیق پیش رو در صدد بررسی و تبیین آن است، در قالب فرضیات زیر خواهد بود :

الف- فلسفه حبس، اصلاح و تأدیپ شخص مجرم، حفظ امنیت جامعه و صیانت انسان و پیشگیری از آلوده شدن اجتماع، احقاق حق، بازدارندگی مجرم و مرتکبان احتمالی و کاهش جرم است.

ب- کیفر حبس در فقه اسلامی موضوعیت ندارد، بلکه راهکاری است برای نیل به اهداف شارع از تشریح این کیفر و متناسب با شرایط زمانی و مکانی قابل تغییر خواهد بود.

ج- راهکارهای جدید برای جایگزین نمودن کیفر حبس یا اشکال جدید آن مانند «حبس خانگی» از نظر فقه اسلامی، جایز است.

۵- روش تحقیق

این پایان نامه مبتنی بر روش توصیفی و تحلیلی است و با استفاده از نرم افزارهای تخصصی به جمع آوری داده ها پرداخته و با تمسک به مبانی مقبول فقهی در فقه امامیه و مطالعه حقوق ایران، سعی در تبیین ملاک مجازات «حبس» دارد.

کیفر حبس به عنوان یکی از واکنشهای اجتماعی علیه پدیده مجرمانه همواره مورد توجه بشر و قانونگذاران در تمام جوامع بوده است. این کیفر با گسترش جوامع و پیشرفت بشر، در قالبی قانونمند تدوین گردید و به عبارتی جایگزین بسیاری از کیفرهای سخت و خشن روزگاران پیشین گردید. با ظهور اسلام و امضای آن توسط شارع، اصولی از قبیل تناسب میان جرم و مجازات، اصل شخصی بودن مجازاتها و رعایت مبانی عدل و انصاف در آن لحاظ گردید.

شایان ذکر است که این مجازات در اسلام موضوعیت ندارد بلکه راهکاری است جهت نیل به اهداف شارع در راستای احقاق حقوق افراد، انتقام و سزادهی به فرد بزهکار، برقراری امنیت در اجتماع و جلوگیری از تخریب دیگر افراد جامعه.

مجازات حبس در فقه امامیه تقریباً در ۳۰ مورد بکار رفته است اما در قوانین ایران به ویژه قانون مجازات، تعداد جرایمی که مجازات حبس در آنها پیش بینی شده به بیشتر از ۱۰۰ مورد میرسد و این موضوع خود بیانگر تأثیر گرفتن حقوق ایران از حقوق غرب است. اگر قانونگذاران کشور ما در تدوین قوانین، حقوق اسلامی را سرلوحهی خود قرار داده بودند، امروزه شاهد گسترش حبس و آثار زیانبار آن در جامعه و در همین راستا تلاش برای حبس زدایی از قوانین کشور، نبودیم. امروزه سیستم حبس با مشکلات عدیده ای از جمله ناکارآمدی در جهت اصلاح فرد بزهکار و بازدارندگی از ارتکاب مجدد جرم، تحمیل هزینههای هنگفت بر دولت، وارد آمدن آسیب بر دیگر اعضای خانواده بزهکار، تهدید سلامتی زندانیان و خانواده آنان و... روبرو شده است.

در این تحقیق قصد داریم با مطالعه و بررسی موارد حبس در فقه امامیه و حقوق ایران، بتوانیم با ارائه ملاک و مبانی فقهی، گامی در راستای کم کردن این نوع مجازات از سیستم جزایی کشور و جایگزین کردن مجازاتهای دیگر با بازدارندگی بیشتر و عواقب کمتر در زمان حاضر، برداریم.

ناهید مطبوع

مهر ۹۰

فصل اول

شناخت مجازات حبس

۱-۱ مفهوم حبس « زندان »

اصطلاح « حبس » در مبحث اموال و مبحث جرم در فقه و حقوق به کار میرود. اولی « حبس ملک » به معنای اباحه منفعت است که به دنبال کتاب وقف ذکر میشود. در تاریخ فقه اسلامی، کتاب الحبس بدین معنا به کار رفته است.[□] « حبس » در فقه جزا یکی از رایجترین اقسام مجازاتها است که در ابواب و کتابهای حدود، قصاص و دیات بدان پرداخته میشود و در قانون مجازات اسلامی ایران، پرکاربردترین و شایعترین مجازات به حساب میآید و بیشترین موارد کاربرد آن در کتاب پنجم قانون مجازات اسلامی یعنی؛ تعزیرات و مجازاتهای بازدارنده وارد شده است.

۱-۱-۱ حبس در لغت:

« حبس » در لغت به معنای سلب آزادی فرد است که مترادف با الفاظ متعددی از قبیل:

«أَمْسَكَ»، «حَصَرَ»، «وَقَفَ»، «أَثْبَتَ»، «سَجَنَ» و سایر کلماتی که حاوی معنای ممنوعیت و بازداشتن هستند، بیان شده است.[□]

«حَبَسَ» با بن ۳ حرفی «ح ب س»، به معنای منع، إمساك و نگهداشتن است. جوهری در

ماده « حبس » میگوید: « حبس ضد آزاد گذاشتن است و « حبسته » و « احتبسته »، به یک

معناست که هم به صورت لازم می آید و هم متعدی[□] و در ماده « سِجِن » میگوید: « سِجِن » به

معنای « حبس » است که هرگاه با فتحه بیاید مصدر است و « قد یسجنه »، یعنی حبس کرد او را.[□]

فیروز آبادی در « قاموس » چنین آورده: « حبس، به معنای مانع شدن است و اسم مکان آن ،

□ - نک؛ مالک بن انس، المدونه الکبری، ج ۶، انتشارات سعادت، مصر، بی تا، ص ۹۷ و نجاشی احمد، رجال، چاپ

پنجم، مؤسسه نشر اسلامی، قم، ۱۴۱۶ ق، ص ۳۷۵.

□ - فتحی بهنسی احمد، همانجا.

□ - جوهری اسماعیل بن حماد، الصحاح تاج اللغة و صحاح العربیة، چاپ چهارم، به کوشش احمد بن عبد الغفور عطار،

دار الملايين، بیروت، ۱۴۰۷، ج ۳، ص ۹۱۵.

□ همان کتاب، ج ۵، ص ۲۱۳۳.

«مَحْبَس» بر وزن «مقتل» و «حبسه» «یحبسه» از «ضرب» «یضرب» میباشد.[□] زبیدی نیز در «تاج العروس» «حبس» را مترادف با منع و إمساك و ضد تخلیه و آزاد گذاشتن آورده است.[□] لفظ حبس و مترادفات آن در آیات زیادی ذکر شده است. کلمه حبس، به صورت فعل در دو سوره هود و مائده استعمال شده است:

هود/۸: «لِيقُولن ما یحبسه»؛ «چه چیز از آن مانع میشود؟»[□]

مائده/۱۰۶: «تَحْبِسُونَهُمَا مِنْ بَعْدِ الصَّلَاةِ»؛ «هر دو را پس از نماز نگه میدارید»[□] مترادفات «حبس» نیز در آیات زیادی بهکار رفته است مانند لفظ «سجن»[□]، که بهصورت «فعل» سه مرتبه و در معنای «اسم»، شش جای سوره یوسف، لفظ «وَقَفَ»[□] با تمام مشتقاتش در معنای «حبس»، در چهار مورد، لفظ «أَمْسَكَ»[□] نیز در معنای زندانی شدن، یک بار، لفظ «حَصَرَ»[□] در چهار مورد و لفظ «أَثَبَتَ»[□]، به شکل مضارع، یک بار در قرآن بهکار برده شده است.

از آنجا که تعداد آیات مذکور به ۱۹ آیه میرسد، از ذکر کتن کامل آیات خودداری کرده ام. با توجه به تعریفهای آورده شده، معلوم میشود که معنای لغوی «حبس» همان ممانعت کردن از تصرف است. و «محبس» یا «زندان»، نیز محل نگهداری افرادی است که از آزادی منع شده‌اند. از مجموع آنچه گفته شد چنین بدست می‌آید که مفاد و مجموع سجن و حبس و الفاظ مترادف عبارتست از: محدود ساختن کسی و منع او از آمد و شد آزاد و تصرف آزادانه. بنابراین در مکان آن

□ - فیروزآبادی، قاموس المحيط، بی جا، بی تا، ج ۲، ص ۲۰۵.

□ - زبیدی محمد مرتضی، تاج العروس من جواهر القاموس، المكتبة الحیة، بیروت، بی تا، ج ۴، ص ۱۲۴.

□ - هر آینه می گوید چه چیز حبس نمود آن را.

□ - نگهدارید آن دو را بعد از نماز.

□ - یوسف/۳۳: «رَبِّ السِّجْنِ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ».

□ - صافات/۲۴: «وَقَفُوهُ إِنْهَم مَسْئُولُونَ».

□ - نساء/۱۵: «وَاللَّاتِي يَأْتِينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نَسَائِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةٌ مِنْكُمْ فَإِنْ شَهِدُوا فَأَمْسَكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ».

□ - بقره/۱۹۶: «فَإِنْ أَحْصِرْتُمْ فَمَا أَسْتَيْسِرَ مِنَ الْهَدْيِ».

□ - انفال/۳۰: «وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يَخْرُجُوكَ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ».